

GACSAL JÁNOS TORONTÁLVÁSÁRHELYI
ESPRES ÉS VEJE, GACHAL JÁNOS PÜSPÖK
*Harangból ágyút – Puskacsőből járomszöget,
ágyúcsőből ekevasat*

„A VILÁGHÁBORÚ befejezése után, 1922-ben nagy csapás érte az egyházat, amikor tizedik lelkipásztorát, néhai id. Gacsal Jánost a politikai hatóság húsvét napján kiutasította. A kiutasított lelkész 43 éven át hirdette itt az Isten igéjét. Szelíd lelkületű, hűséges, buzgó lelkipásztor volt népének. Leírhatatlan, könnyekig megható jelenet volt, amikor az ősz lelkipásztor, népes családjával, az általa keresztelt és felnevelt hívőseregtől búcsút vett. Helyét egyhangú meghívással hasonló nevű veje, a mostani lelkész, ifj. Gachal János, a keleti egyházmegye esperese foglalta el 1922. július 2-án.” Ez olvasható a református templom elkészültének 100. évfordulójára írt könyvecskében.

A helybeliek arra bizonyára nem számítottak, hogy egyhangúlag választott új lelkészük tevékenysége ennyire virágzó és gyümölcsöző lesz szinte minden tekintetben. Végig kell csak bönögszni a rendelkezésre álló dokumentumokat, megismerni a falu akkori történetét, és szinte boldogan szögezhetjük le, hogy mily sokra képes egy viszonylag kicsi, a világ forгатagától messze eső falu, amelyet azzal csupán egy sín pár kötött össze. Kövesútja nem volt, talán azért, mert még az első világháborút megelőző boldog békeidőben is ellenzékiek lakták – Kossuth hívei! –, s az akkori hatalom ezt az útépítés folytonos elodázásával büntette. Amikor meg végre épült, az vagy két kilométerre haladt el a település mellett. Magyar helység nincs a közelben. A legközelebbi, de sokkal kisebb magyar település az északkeletre eső Lukácsfalva is vagy negyven kilométerre esik légvonalban. A nemzettudat fenntartása a helybeliekre maradt. A polgári vezetésre, amelynek élén a két háború között már ott vannak a nyakukra telepített szerb jegyző és a szerb csendőrök is. Egy idő után új vallási közösség is létrejön: az állam által kivételezett, minden tekintetben támo-

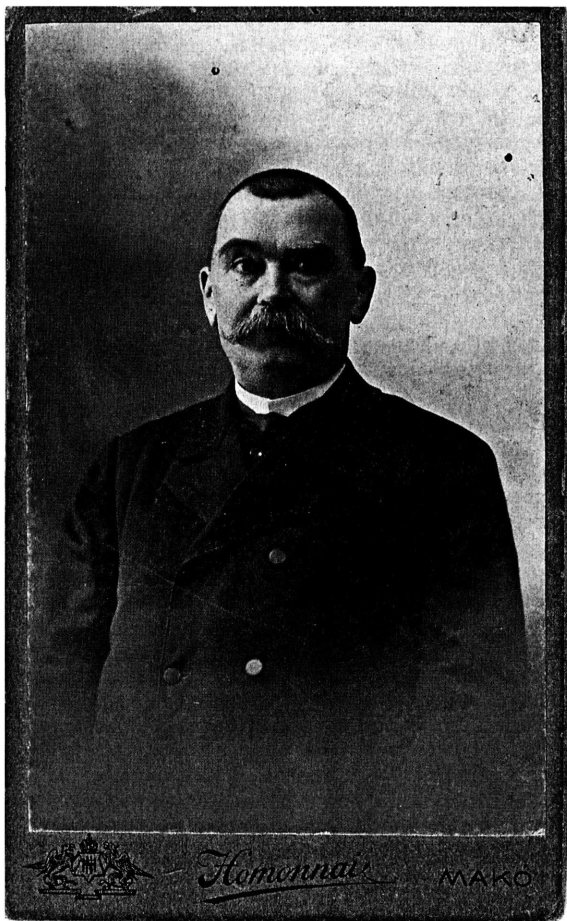
gatott Szerb Pravoszláv Egyház, amelynek hívei eleinte majdnem kizárólag a szerb községi bürokráciából kerültek ki, ennek ellenére a falu főterén, a református templommal szemben felépült számukra az új istenháza. A falu lakossága akkor még mindig majdnem színtiszta magyar, és a magyarság túlnyomó többsége református, a katolikusokkal azonban igen nagy az egyetértés. Mindkét magyar egyház tagjai feltűnően találékonyak, szorgalmasak, a lényegi kérdésekben egyakaratók!

Az első világháború előtti időben, mint az emlékkönyvben a szerzők írják: *„Az egyházi élet a maga csendes medrében folydogált évtizedeken keresztül a világháborúig, amikor a harctér közelsége, a közvetlen háborús veszedelem sokszor bénítólag hatott annak menetére.”*

A harctér közelségét Torontálvásárhelyen szó szerint kellett éretni, hiszen az osztrák–magyar, majd később már a segítségre érkező szövetséges német seregek is huzamos ideig ostromolták az ellenséges Szerbia légvonalban alig 30 kilométerre eső fővárosát. Belgrád, Szerbia fővárosa, határváros volt akkoriban. A meglehetősen nagy létszámú pancsovai magyar helyőrség kaszárnyáitól mindössze 15 kilométerre esett a központja, a Szerémségben álló Zimony városából pedig puskával is át lehetett rá löni. Az ostromlók – a magyar bánági, illetve a horvát szerémségi oldalról –, amennyire csak tudták, megközelítették ágyúállásokkal, lövés- és futóárkokkal. A tüzérség szinte kénye-kedvére ágyúztombáztta. Az emlékkönyv krónikáiról ezt is megemlíti: *„1915 jan. 27-től 1915. nov. 3-ig hadvezetőség, mint belső hadszíntéren a harangozást betiltatta, a harangköteleket leszedette, a tornyot bezáratta és az alatt az idő alatt harangozás nélkül kellett temetni, templomi istentiszteletre járni.”* A háború elvadulását, az ország nyersanyagkészletének fogyását jelezte, hogy a háború későbbi éveiben az elnémított harangokat le is szerelték, akárcsak az országban mindenütt. Alig maradt egy-egy toronyban egy-egy belőlük.

1915. október 9-én az ostromlók megtörik az ellenállást, és bevonulnak Belgrádba.

A háború végén majdnem elnémult maga a falu is a békediktátum súlya alatt. Tízezreknek kellett abban az időben elhagyni-

Gacsal János, az SHS államból kiutasított előd és após

uk vidékünket.¹² De a háború hozta gazdasági nyomor is érez-
tette erősen a hatását, mert emberből és közösségből egyaránt
kifacsarta a tartalékokat.

Az 1922-es lelkészváltás idején a délvidéki magyarság még
nem lábalt ki a békeszerződés által kiváltott kábulatból. Amint
láttuk, maga az új lelkész szerzése is összefüggésben állt a követ-
kezményeivel, hiszen a több mint négy évtizeden át szolgáló ko-
rábbi pásztornak azért kellett elhagynia az országot, mert nem
volt hajlandó letenni az esküt az új államra.

A templom tornyából még hiányzott az a két harang, amelye-
ket a háborús anyagpazarlásban le kellett szerelni. Ki tudná
megmondani, hol öntöttek belőlük ágyút, s azok hol teljesítet-
tek az istentiszteletre hívásnál merőben ellentétes szolgálatot?
A legények hadba vonultak, a magukra maradt lányok pedig
azt énekelgették árvaságukban, hogy: *Zsindelezik a kaszárnya
tetejét, / Mind elvitték a legények elejét. / Maradt itthon kettő-
három nyomorútt. / Rátok lányok még az ég is beborútt.* Akár a
legényeknek, az imára hívó harangoknak a javát is mind elvitték.
A háború kitörése hírét a tömeg még üdvívalgással fogadta. A
frontra indulók eleinte harsányan nótázva búcsúztak övéiktől.
Nem sok időnek kellett azonban eltelténie, hogy egyre többen fel-
fognak: vére megy a játék! Az ellenség is győzni akar, és tud.
Ekkoriban egyre gyakrabban fordult elő, hogy a behívóparancs
elől a katonajelölt elbujdosott. Valami hasonló játszódott le a
torontálvásárhelyi református templom egyik, a tizenöt méter-
mázsa súlyú, 1891-ben, a Valser cégnél szerzett nagyharangjával:
sehogyan sem volt hajlandó leereszkedni a toronyból. „*Mintha a
harang is sajnálta volna a karcsú szép tornyot és sirató híveit el-
hagyni, nem akart leszállni, mintha vissza akart volna húzódni a
helyére, nem engedett a kiemelő katonáknak, s végtére is lezuhant
a főbejárat tetejére*” – olvashatjuk az említett füzetben.

A református templom harangjainak története megrendítően
szemlélteti a torontálvásárhelyi magyarok küzdelmes sorsát, de
egyben a küzdőképességét is, ami annak ellenére is erős volt,
hogy ebben az időben éppen a fordítottja történt annak, ami a
békét jelenti. A békekort a magyar közmondás úgy határozza

¹² Erről lásd: A. Sajti Enikő: Impériumváltás...

meg, hogy akkor van béke, amikor a puskacsőből járomszöget, az ágyúcsőből pedig ekevasat kovácsoltat a paraszt.

A debellácsi reformátusok templomának első harangját még 1816-ban öntötték, ezt déli haragnak nevezték. Sok bajon átment, egyszer még a templom is leégett alóla, 1848-ban pedig fogságba került két kisebb társával. A szerb fejedelemség a magyar felkelőkkel szembefordult, szabadcsapatokat szervezett a forradalmárok erejének gyöngítésére, parancsnokul egy főtisztet bocsátott rendelkezésre.¹³ A Délvidékre betörő, sok helységet felperzselő szerbiai fegyveresek elvitték Visnyica faluba – ma Belgrád része –, ott azonban éppen abban az időben járványos betegség szakadt a lakosságra, s ezt a helybeliek összefüggésbe hozták a tisztességtelen harangszerzéssel. Megüzenték hát a debellácsiaknak, vigyék vissza az ebül szerzettet, számukra átkhozót. Még kacskaringósabb a nagyharang sorsa. 1861-ben Versecen öntették, 12 mázsásra, de 1876-ban megrepedt. Néhány hónap múlva megjavítva visszakerült a helyére. Három évre rá nagy tűzvész támadt a faluban, s ezt a harangok félreverésével jelezték, mint évszázadok óta e tájon mindenütt. Ez abból áll, hogy a harangburának csak az egyik oldalát verik a harangnyelvel. Az egyik oldalának a folytonos ütögetésétől az újjáöntött harang is megrepedt. Egy év múlva megint újraöntették, súlyát 15 mázsára növelve. Ez szolgált 1891-ig, s akkor került sor a Valser cégnél a becserélésére. A világháborúban elhurcoltak helyére 1923-ban húzták föl – a följegyzések szerint „mesterien” *d, fis* és *á* hangra összehangolt újakat. December 23-án, karácsony böjtje előtti napon készültek el felhúzásával a szerelők, s ekkor a nem sokkal korábban beiktatott új tiszteletes örömeiben verset írt.

¹³ A parancsnok Vojvoda (keresztnevén Stevan) Knićanin néven vonult be a történelembe. Maga a vojvoda szó főparancsnokot jelent. A bécsi udvar egy ideig rá támaszkodva uszította a szerbséget Kossuthék ellen, de később Szerbia fejedelmével kiparancsoltatta az országból. Ma falu viseli a nevét a Délvidéken, a Tisza torkolatának bánági oldalán, a volt Rezsőháza, németül Rudolfsnad, melynek két – két – nevezetessége van. Az egyik: itt született Werth Henrik, aki az 1944-es délvidéki bevonulás idején a magyar vezérkari főnöki tisztelet tölthette be. A másik: 1944-től az 1950-es évek elejéig itt működött a titói Jugoszlávia egyik legnagyobb német haláltábor, amelyben – egyes becslések szerint – mintegy 12 000 német rab vesztette életét.

HARANGAVATÁSKOR

Zúgott a háború véres zivatarja,
békés életünket öldöklés zavarta.
Apa és fiú távol volt a háztól,
egész világ égett a háborús láztól...

Áldoztunk már sokat vérző szívünkkel
Zokogtunk már sokat könnyező szemünkkel.
Azt hittük már talán többet el sem bíránk,
S nem is rakhat ránk a mennyei bíránk.

Pedig jött még több is a próbáltatásból,
Nem volt eddig elég a szolgáltatásból,
Magánház kiürült, tornyok jöttek sorba,
Szép szavú harangok szállottak le onn'
Szédítő magasból, karcsú tornyainkból,
Hullottak a porba.

Őket is elvitték véres háborúba,
Ki a harcmezőre, halott koszorúba,
S az üresen maradt tornyok ablakából,
Árván hangzott ki a sötét éjszakából
A társ nélkül hagyott egyetlen harang,
Sírta bánatosan elvitt társa után
Fájón: giling-galang.

A mi nagyharangunk szintén hadbaszállott,
Hős fiaink mellé csatasorba állott.
Helye üresen állt hét esztendő óta,
Árván maradt társa siratja azóta.
Csak erős, hatalmas, szépen bűgő hangja
Él itt a lelkünkben, örökös emlékül
Kesergő szívünkben.

Ma van a megváltás: harangunk föltámadt.
Szomorúság helyén újra öröm támadt,
Ma szólalt meg újra, szívünk örömére,

*Mennyei jó Atyánk nagy dicsőségére.
Hitünk, szeretetünk, áldozatkészségünk
Bizonysággéppen, két szép büszkeségünk
Ékes harangnyelven.*

*Hangjuk a szívéinkben új érzelmet fakaszt,
Télben nyitja meg a szép virágzó tavaszt.
Visszaadva, edzi csüggedő hitünket,
Magunkba szállásra hívogat bennünket.
És mi e hangokat szívéinkbe fogadjuk
Hálánkat érte, Atyánk, Neked adjuk.
És szent lelkesedés hatja át lelkünket
Új harangjainkért örök hálaképpen
Áldjuk Istenünket.*

Az említett első harang egyébként 1816-tól 1974-ig szolgált, akkor az is megrepedt, de az akkori lelkésznek, az azóta püspök-ké választott Csete Szemesi Istvánnak, sikerült újraöntetnie.

Gachal lelkészben mindig buzgott valami tennivágyás, ami nagyon egybevágott az ő idejében a faluban viruló egyházi és magyar művelődési élettel és a gazdaság virágzásával is. Kiváló munka- és segítőtársra talált nem csupán úgy általában a híveiben, a presbitérium tagjaiban, a falu vezetőiben, hanem – s talán elsősorban – az 1928 februárjától ott szolgáló kántorban, Vitkay Gyulában.¹⁴ Ekkoriban élte dicsősége teljét az 1890-ben létrehozott 48-as *Polgári Daloskör*, illetve későbbi nevén *Református Egyházi Dalegylet*. Erről az emlékkönyvben ezt olvashatjuk: „*Ma*

¹⁴ Vitkay Gyula: (Torontálvásárhely 1895. június 20. – Újvidék, 1973. március 21.) Kántortanító, zenetanár, karmester, nótaköltő. Ez utóbbi minőségében szűkebb hazánkban – a Délvidéken – talán a legnagyobb. A két háború közötti időben Debelyacsa irigylésre méltóan fejlett zenei életének mindenesé. A háború után Újvidékre került, a magyar gimnáziumban és az óvónőképzőben tanított, és szervezte buzgón a kórusokat. Élete végéig foglalkozott nótaszerzéssel. Vannak az egész magyar nyelvterületen elterjedt szerzeményei, mint például a *Megfordítom kocsim rúdját...*, *Fölmentem a hegyre, fölmentem a hegyre, lenéztem a völgybe...*, *Szeretnék még egyszer én is hazamenni...* kezdetűek. Kétségtelenül ritka tehetség volt, amit, sajnos, nem tudott teljesen elismertetni. Emlékét ma is ápolja az egész Délvidék. Szülőfalujában a Vive néven ismert népszerű, évente ismétlődő zenei – nótaszerzői – rendezvény keretében emlékeznek meg róla.

A vásár rendezői 1907-ben

az egyházi dalegylet olyan hírnévnek örvend országszerte, hogy dicsekvés nélkül mondhatjuk, nincs még egy ilyen nagyhírű dalsárdója a jugoszláviai magyarságnak. Mindez két tényezőnek tudható be, az egyik a magyar ember végtelen dalszeretete, a másik Debelyácsa messzeföldön híres kántorának, Vitkay Gyulának ügybuzgósága.”